

**PONERETVLJE KAO PATOLOŠKI TOPOS:
TISAK I POLITIZACIJA SJEĆANJA NA DOBA KOLERE 1886. G.**

**THE LOWER NERETVA BASIN AS A PATHOLOGICAL TOPOS:
PRESS REPORTS AND POLITICIZATION OF THE MEMORIES
OF THE AGE OF CHOLERA IN 1886**

STELLA FATOVIĆ-FERENČIĆ, MARIO WOKAUNN*

Deskriptori: Kolera – povijest, epidemiologija; Medicinska topografija – povijest; Hrvatska – epidemiologija; Povijest 19. stoljeća; Politika

Sažetak. U ovom smo radu analizirali Poneretvlje kao prostor koji je tijekom povijesti oblikovan u mit o patološkom toposu. Polazeći od činjenice da je temporalnost ključna za razumijevanje elemenata koji sudjeluju u konceptualiziranju mitova, ovo smo područje analizirali u vrijeme njegove izloženosti epidemiji kolere 1886. godine. Pokazalo se da je upravo to vrijeme donijelo pomak u poimanju etiologije bolesti, što je posljedično utjecalo i na promjenu u stoljećima stvaranim predodžbama o dolini Neretve kao nezdravom području. U ovom radu Neretvanska se dolina spoznavala i prikazala kao nedovršen prostor svekolikih transformacija, habitat izložen višestrukim društvenim izvedbama, živo dokumentiranim u tiskovinama. Argumenti o elementarnoj nepogodi u njihovu su sadržaju moralno i politički nabijeni, što je velikim dijelom podudarno i s leksikom današnjih tiskovina u sličnim okolnostima. Prostor Neretvanske doline nametnuo se time kao slojevit antropološki koncept, kao višeznačna ekološki i društveno konstruirana stvarnost, unutar koje povijest funkcionira kao dragocjen izvor znanja podložan prilagodbi današnjice.

Descriptors: Cholera – history, epidemiology; Topography, medical – history; Croatia – epidemiology; History, 19th century; Politics

Summary. The lower Neretva basin as a space that has undergone historical transformation into a myth of a pathological topos has been analyzed. Starting from the fact that temporality is essential for understanding of the elements that partake in conceptualization of a myth, we have analyzed the state of this area as it was during its exposure to an epidemic of cholera in 1886. There is evidence that at this time exactly a step forward was made in comprehension of the etiology of the disease, which resulted in the change of centuries-long concepts of the Neretva basin as an unhealthy area. In this paper the Neretva basin was understood and presented as a field of unfolding of all kinds of transformations, a habitat exposed to manifold social arrangements, lushly documented in newspapers and other printed material. The arguments about the natural disaster in these texts are ethically and politically coloured, which to a large extent corresponds to the vocabulary of current print media on similar occasions. Thus, the area of the Neretva basin imposes itself as a multilayered anthropological concept, a multi-semantic ecologically and socially constituted reality, within which history functions as a valuable source of knowledge pliable to contemporary usage.

Liječ Vjesn 2012;134:186–191

Rijeka Neretva najveća je rijeka primorske krške oblasti. Njezino slijevno područje iznosi oko 11.800 km četvornih, s godišnjom visinom oborina 1690 mm. Godišnje Neretvom proteče oko 8,8 milijuna kubičnih metara vode. Najveći je vodostaj u jesen i zimu kada prijeti opasnost od poplava donjeg toka rijeke (dolina Neretve – Poneretvlje), od Počitelja u Hercegovini do ušća rijeke u Jadransko more. Kod Počitelja izlazi Neretva iz klisure i teče svojim donjim tokom širokom, plodnom, aluvijalnom, močvarnom ravnicom, da bi se kod Opuzena račvala na deltasto ušće s 12 rukavaca koji se ulijevaju u Neretvanski kanal u Jadranskom moru. Za donji su tok najvažniji uvjeti erozije u srednjem toku jer toj eroziji pogoduje geološki sastav u orografskom slijevu. Za vrijeme velikih poplava taložni se materijal obara u korito rijeke ugrožavajući plovidbu do Metkovića. Bez redovitog čišćenja korita plovidba do Metkovića ne bi bila moguća. Iako je veliki dio nekad nepreglednih močvarnih prostora danas izmijenjen, u donjem toku Neretve još su očuvane velike površine močvarnih staništa. Regulacija

toka Neretve započela je u razdoblju 1880–1889. g. izgradnjom plovnog kanala u dužini od oko 22 km. Otad je Neretva postala plovna od ušća rijeke u Jadransko more do Metkovića. Premda melioracija neretvanskih močvara tada nije bila u planu, ova je regulacija trebala omogućiti njihovu prirodnu melioraciju kroz devedesetak propusta (tunelčića) ispod iskopanih nasipa na obje obale Neretve. Unatoč nastojanjima plodnu je zemlju još dugo trebalo otimati Neretvi, jer su pred golemom količinom vode nadošle otapanjem snjegova iz bosanskih planina loše napravljeni nasipi lako popuštali.¹ U kasnu zimu i rano proljeće izlijevanje

* Odsjek za povijest medicinskih znanosti, HAZU, Zagreb (prof. dr. sc. Stella Fatović-Ferenčić, dr. med.), Kirurški odjel, Županijska bolnica, Dubrovnik (Mario Wokaunn, dr. med.)

Adresa za dopisivanje: Prof. dr. sc. S. Fatović-Ferenčić, Odsjek za povijest medicinskih znanosti, HAZU, Gundulićeva 24, Zagreb, e-mail: stella@hazu.hr

Primljeno 4. listopada 2011., prihvaćeno 25. siječnja 2012.

Slika 1. Poplava u Metkoviću 1934., preslik fotografije, autor nepoznat
Figure 1. Flooding in Metkovic 1934th, copy of the photograph, author unknown

vode do samog središta Metkovića bila je očekivana i uobičajena, gotovo redovita pojava, sve do danas (slika 1).

Tijekom siječnja 2010. godine dolina Neretve poplavljena je još jedanput. Brojni reporteri različitih tiskovina nalaze se na terenu javljajući da se tamošnji stanovnici bore »kako bi zaštitili živinu, jer su polja već uništena«. ² »Prava kataklizma vlada Neretvom«, javlja Večernji list ... »u Zagrebačkoj ulici poplavljeno je stotinjak kuća. Neispavani, zabrinuti ljudi pokušavaju se snaći u venecijanskom načinu života. Gdje nam je gradonačelnik ...? Nije nas došao posjetiti«. Ovo je davni problem, sramota je da je Metković jedini grad u Dalmaciji koji nema obranu od poplave. A još '72. je tadašnji predsjednik Skupštine Općine Luka Bebić dobio odluku da napravi nasip. Radi se o 7 kilometara u Hrvatskoj i 2,5 kilometra u Bosni. Ali, ništa se nije napravilo do 2002. godine ... Pa tko želi, neka proba. ...³ Zbog izvanrednog stanja župan dubrovačko-neretvanski Nikola Dobroslavić proglasio je elementarnu nepogodu... Prema priopćenju Zavoda za javno zdravstvo Dubrovačko-neretvanske županije voda za piće na području doline Neretve je zamućena pa je prije konzumiranja treba prokuhati.⁴ Procijenjeno povećanje oborina zbog klimatskih promjena uzrokovat će češće i ozbiljnije poplave (slika 2).

Dominantno obilježje Poneretvlja jest njegova fluidnost, pomičnost, kontinuirana sposobnost dekompozicije. Ono je snažno utjecalo na sveukupnost života ovog prostora određujući ga nužnošću svekolikih intervencija od melioracija i obrane od poplava, do zaštite od bolesti i protuepidemijskih mjera. Uz navedeno ova su svojstva bujanja, močvarnosti, vlage i zatvorenosti snažno utjecala na kolektivnu svijest oblikujući mit o ovom prostoru kao osobitom patološkom toposu.

Poticaj našem istraživanju dala je novinska vijest objavljena 24. ožujka 1887. u Narodnom listu.⁵ Njome se obznanjuje da je Neretva poplavila dolinu i na tom putu na središnji trg Metkovića (Plokata) doplavila ljesove s ostatcima umrlih od kolere pokopanih prije pola godine za vrijeme njezina haranja. Prateći proces rememorizacije fiksiran novinskim zapisom, pokušali smo rekonstruirati proces osvješćivanja pojavnosti i posljedica kolere, raščlambom načina njezine recepcije i ekspresije u mjesto i simbolički imaginarij Neretvanske doline. Historiografiju kolere u Dalmaciji 1886. godine opsežno je iznio Stjepan Sirovica.⁶ U dovid našeg istraživanja ulazila je, prije svega, društvena reakcija na epidemiju, utjelovljena jezikom tiska, te politizacija pamćenja. U tom smislu posebno smo se usredotočili

Slika 2. »Opet poplave«, Večernji list 1. 12. 2010., internetsko izdanje
Figure 2. »Come back of flooding«, Večernji list december 1, 2010, on-line edition

na dva novinska članka objavljena na samom kraju epidemije i pola godine nakon njezina početka.

Mit mjesta: kolera ili *terzana di Metković*

Mirko Dražen Grmek osmislio je pojam *patocenoza*, koji obilježava zajednicu, tj. pojavnost i međuodnos različitih bolesti na nekom području u nekom određenom razdoblju.⁷ Neretvanska dolina u tom je smislu paradigmatički model rabljen tijekom povijesti u različitim člancima liječnika, laika i putopisaca kao polazište interpretacija etiologije i prevencije bolesti, uglavnom groznica. Mnogi autori opisuju ovo područje kao uporište svojim polazištima o utjecaju okoliša na pojavnost bolesti, na koncept konstitucijskih bolesti i sl. Tijekom vremena oblikovan je mit o Poneretvlju kao patološkom toposu koji se potvrđivao u stručnom nazivlju bolesti (*neretvanske groznice, terzana di Metković* i sl.), kao i u lokalnim dijalektalnim izričajima žiteljstva (*Neretva od Boga prokleta*). Mit o patološkom toposu utjecao je i na realizaciju jednog od posljednjih leprozarija na području Europe koji je 1905. podignut baš na ovim prostorima.⁸ Bio je to simbolički i stvarni akt intervencije u prostoru koji je prigrlio izolirane, okupivši ih u neobičnom spoju prostornog i defektnog, opasnog i naturalnog.

Patocenoza donjoneretvanskog kraja dobro je opisao splitski liječnik Francesco Lanza (1808.–1892.) koji je 1841. i 1842. radio kao kotarski liječnik u Opuzenu, a od 1843. do 1848. u Herceg-Novom.⁹ Tada nastaje i njegov *Povijesno-statističko-medicinski ogled o antičkom gradu Naroni i o tadašnjem stanju njegova područja*.¹⁰ Loš zrak neretvanske doline utječe na manjak oksigenacije krvi, povećava njenu gustoću te posljedično usporava cirkulaciju, što je, prema Lanzi, glavni uzrok veće smrtnosti u području donje Neretve u odnosu prema ostalim dijelovima Dalmacije. Svoja zapažanja o krvi bolesnika Lanza temelji tek na promatranju i makroskopskom opisu kakvoće krvi. Crijevne bolesti klasificira u kategoriju tzv. *žučnih proljeva* povezujući ih katkad s kolerom. Navodi da se godinu dana ranije pojavilo mnogo takvih bolesti među stanovnicima Opuzena i u nekim obližnjim mjestima. Umrli su u veoma kratko vrijeme nakon što je bolest zadobila oblik istovjetan indijskoj koleroi.¹¹

Unatoč zamahu bakteriološke ere i identifikaciji popri- ličnog broja mikroorganizama etiologija bolesti još je kra- jem 19. stoljeća zamučena medicinskim konceptualizacija- ma prethodnih razdoblja. To se očituje i u doba pojave kole- re 1886. godine. Novine *Narodni list*, tom prigodom, pri- mjerice, javljaju da se u *Metkoviću sastala komisija koja je trebala procijeniti o čemu se radi: da li je riječ o epidemiji kolere ili pak o višestruko po liječnicima referiranoj terzani di Metković*.¹² Nedvojbeno novinar, baš kao i dio onovre- menih liječnika, još progovara s aspekta mijazmatičke no- zološke stvarnosti. Prema takvoj konceptualizaciji bolesti poput malarije i kolere ubrajaju se u groznice, ne doživlja- vaju se kao infektivne, uzrokovane konkretnim mikro-uz- ročnikom, već se tumače samo u ovisnosti mjestu/prostoru u kojem nastaju i iz čijih obilježja proizlaze. U tom smislu novinar upozorava i obraća se *odgovornima da zabrane konzumiranje vode u Metkoviću iz rijeke bez prethodnog prokuhavanja, apelirajući na higijenu, a posebice na zabranu bacanja otpadnih stvari u rijeku, jer u slučaju da se doista radi o azijskoj koleri vodeni putovi (rijeka i more) mogli bi biti presudni u njenu širenju*.¹³ Spekulirajući o tome jesu li tri prva slučaja doista znak početka epidemije ili je tek riječ o uobičajenoj pojavi *ljute Neretvanske groznice*,¹⁴ ti- sak, ali i dio liječnika marginaliziraju iskaz »mladih i neiskusnih« liječnika, pripisujući njihovu dijagnostiku tek ambiciji inzistiranja na nečemu što bi oni iskusniji zasigurno drugačije okvalificirali (jer *mladi i neiskusni liječnici hoće sad da se svakako radi o koleri*). Međutim diskurs u odnosu prema pojavnosti kolere mijenja se usporedno s porastom broja umrlih. Zaokret je vidljiv i u kritici isprva neispravne dijagnostike *lijavice, pernicioze i sl. koje su osokolivale narod da se ne čuva i da zdravstvene odredbe občinom i lječenicim preuzete, budu omalovažane na uhar širenja pošasti*.¹⁵

Pojavnošću kolere inzistiranje na nezdravosti Poneretvlja postupno se gubi iz onodobnoga medicinskog repertoara, a zamjenjuje ga osvješćenje spoznaje konkretnog mikrobio- loškoga agensa. Taj aspekt dobro je vidljiv i u članku koji slijedi:

**O pošasti u Metkovićim
– Izvorno izvješće »Narodnoga Lista«**

Metković, 31 kolovoza 1886.: *Niesmo vam se oglasili odavna, jer niesmo imali zašto. Politika i trgovina, promet, kretanje vojničko, pohodi visokih gosta itd. – sve je to teklo po starom, pa čemu da pera mučimo? Kad evo gospoda mikrobići izvrnuli sve, te je istom vredno pogledati zeričak šta se to oko nas zbiva. – A što se nezbiva? Puške pale, ognji plamte, kola štropecu, dimovi se vijuju, prašina se vitla, lagumi pucaju, zemlja se izvrće, stijenje se kotrlja, gora se sječe, pašćad popada, mačke se izvračaju, perad oteže, klačinaju se puti, kuće kade, ulice polivaju, oslad odganja, lječnici obigravaju, glavari se vrte, kiša lieva, gromovi se ore, oružnici pod puškom, redari pod sabljom, panduri niču a svi viču!!! – Nečudite se: Dušmanin se uvukao kradom; valja ga izcerat izmedju nas. A tko je taj dušmanin? Kratelj ili ti kolera – tako ga barem krste liečnici. Da kratelj! – Na 18 tekućega mu se pojavila predstraža. Obćinski liečnik Dr. Mazzi, kotarski lječnik Dr. Nagy i c. k. vojnički lječnik Dr. Kayeck, naviestili neprijatelja; ali pošto napadnuti čovjek nije poginuo, nije nitko vjerovati hotio. Isto se dogodilo sutradan, no ipak dvoumnlja je vladala. – »Udrilo je nerednike, udrilo pijanice« – čulo se sa svih strana; ali to nije govoreno iz uvjerenja, nego od straha. Što tko želio, ono velio. Svak želio da bude što vas volja, osim kolere.¹⁶*

Slika 3. Izvadak iz Maticе umrlih rimokatoličke župe Metković u vrijeme epidemije kolere, 1886.

Figure 3. Excerpt from the Register of the Roman Catholic parish Metković deaths during a cholera epidemic, 1886.

Tekst je svojevrsan rezime početka epidemije koji povezuje javnu očitovanost i emocionalnu dinamiku. Premda autor ovoga članka rabi izraz mikroba (*gospoda mikrobići izvrnuli sve*) osvješćujući pritom etiologiju kolere, svoje daljnje pisanje nastavlja pribjegavajući metafori. Koleru opisuje u kontekstu općeg kaosa koji je izazvala prikazujući je kao *dušmanina koji se uvukao kradom*. Ova stara vojna metafora često se rabila posebice u javnozdravstvenom prosvječanju putem tiska, pri čemu su se nastojanja da se smanji stopa smrtnosti zvala *borbom, bitkom ili ratom*, preživljavajući sve do danas. Metafora je prostor Poneretvlja pretvorila u borbeno poprište, a žiteljstvo u vojsku koja treba pobijediti neprijatelja. Epidemija kolere koja je zahvatila područje neretvanske doline 1886. godine bila je dio petoga pandemijškog vala koji je zahvatio Europu (slika 3). Trajala je od 18. 8. do 14. 9. 1886. U Metkoviću je od 55 oboljelih umrlo 30, a izliječilo se 20 osoba, u Opuzenu je 18 osoba oboljelo, a 10 umrlo, dok je u Kominu od 21 oboljele osobe čak 18 umrlo.¹⁷

**Politizacija pamćenja: »Koga nije,
da kruha neije, a mi, braćo, zdravo i veselo«**

U kriznoj situaciji uzrokovanoj pojavnošću bolesti društvena struktura postaje propusnija na utjecaj medija. Iz analiziranog materijala vidljivo je da se vijesti dizajniraju kako bi se održao vladajući *status quo*. Novine reproduciraju modele ponašanja koji služe za održavanje dominacije. Pojedini sadržaji odražavaju postupke koji će upravnim tijelima vlasti osigurati kontrolu društva. To je vidljivo i u primjerima novinskih članaka koji donose napise o protuepidemijškim mjerama provedenim protiv kolere 1886. godine: *Čim je došao, na 21 tekućega, iste večeri načeo je razkuživanje sredstvima koje je obćina bila nabavila, još u prosincu prošle godine. Od prvog časa kako je bolest proglašena, zatvoriše se mejaši pograničnih obćina i odlomaka, pa i oni susjedne Hercegovine. Parobrodi, željeznica, diligencija, prekinuše svoje vožnje. Puni stranih radnika i putnika, a odasvud obtočeni gvozdenim obručom, pa nemoš ih nikuda izdušiti, da se manjim brojem potrebnikâ smanji pogibelj uz zle posljedice pošasti. Obćina Opuzenska, dopokon kad i brodovi vinarâ i drugih iz Metkovićâ počese niztrmo slaziti, zaustavila jih na Kuli Norinskoj, da nemošu ni*

naprjed ni natrag. K njima nitko niti oni kome. Neznamo kako ni kada, ali se teško izbaviše zatočništva oni jadnici, i podjoše svojim kućam. – Na 21 tekućega, brzojavije uz to i iz Komina, da onde dvie osobe umriješ, a dvie oboliše. Idje onamo političko-zdravstveno povjerenstvo, ali se neizkrcaje, usljed zabrane lučkog poslovača. – Ali povratimo se na Metkoviće gdje ostavismo onu množiju stranacâ i putnikâ. Strka je bila golema, radi pogibelji bolesti i radi nedostašice sredstavâ u tom slučaju. Kad Bog hotio, nastupi i Exod. U večer nadošle i čete rad ... Šnečitkoć Komina koji su na se vraćeni..... Prije toga i kasnije nekoja gospoda pokušaše kopnom izmaći bolesti i kontumaciji, ali su jih svuda zatočili i pod kontumaciju stavili. – Što se je međjutim u varoši radilo proti bolesti? Najprvo se pomislilo na podignuće bolnice, o kojoj se nastojalo još od prosincu prošaste godine. Ali kad čas potrebe dodje, našla se občina na cjedilu. Vojnička vlast nedade joj daščaru preko Neretve, prem se občina obvezuje svakoj odšteti i naknadi, i prem da nesluži za ništa vojničkoj potrebi. Jedva kad se občina izravno obratila N. P. namjestnika Blažekoviću, dobili smo i daščaru i osobitog liječnika u osobi D.ra Vipauca. Od sada je sve drugo lašnje išlo, jer se tako oskrbilo i uredilo mnogo šta, na brzu ruku, ali može se reći baš izvrstno. Uz bolnicu sa liječnicim, podvornicim, posteljama, ljekovim i kuhinjom, sledilo je zatočenje kućâ okuženih, sa stražam, sa podvorbom i providbom živeža; uredjeno je raskuživanje stanovâ, ulicâ, javnih svratišta, crkavâ itd. Obustavljene su javne službe božije i uredovanja, a tamničari su odupušteni. Narod sam progledao i razumio, te hrpimice teče na občinu da pita raskužujućih sredstava, tako da je občina sama u po dana razdielila same fenične kiseline do 1500 kilogramâ, osim inih raskuživih stvari i osim što je ljekarnica razprodala. I to sve samo za privatnike. A za javna raskuživanja, tko bi vam sve nabrojiti mogao? Grobište za umrle učinjeno je na strani; mrtvačka kuća, i kućica za kopaoce – sve je to uređeno, kô što i rupa za izmetine kolerne, i druge potrebite rupe – te označene osobitim znakovim. – Javno razpoleženje duhovâ je dobro, gotovo kao da ništa nije. Svak zaposlen, svak zabrinut za svoje zdravlje, nemisli na one što oboljuju i umiru, a niko im ni nevidi nosila. A ima i veselja i pjevanja, uz svu nevolju. – Onim u crno zavijenim, nije svim ovako znano; no što bi? Tako idje ovaj svijet: vremenom zarestes svaka rana, a zato se i čuje:

« Koga nije, da kruha neije,

»A mi, braćo, zdravo i veselo«!

Ako preživimo, razgovorit ćemo se opeta – a Bog nek dade – o inim predmetim. – Juče opet obolila jedna žena i na Opuzenu. Po običaju kažu da joj Šnijeć ništa. Neće biti kratelj, neće biti ni to ni ovo; ali se umire, i to naglimice! Gospoda u Zadru i drugda koja sa visokih stolica sude ob ovoj našoj bolesti, nek priteku osbiljno u pomoć, a najprije neka temeljito izpitaju narav bolesti, što nije dosad učinjeno, a to je najvažnije. Do vidjenja!¹⁸

Razvidno je da je pojava kolere 1886. potaknula privremeno redefiniranje prostora prema sustavu kontumacijskih točaka, u kontekstu uspostave sanitarnog kordona. Izolacija i prekid prometa postaju ključna društveno-politička i retorička kategorija, ujedno i glavna silnica njegove transformacije. Razgraničenje zdravog i nezdravog, čistog i zaraženog, živog i mrtvog provodi se prekidom prometa, izolacijom oboljelih te omeđenjem prostora kolera bolnice sustavom u tlo zabijanih oznaka u narodu simbolički nazvanih *jadovne zastave*. Istodobno prenamjena vojnih u medicinske protuepidemijske objekte naglašava stvarnu i simboličku medicinsku bitku protiv neprijatelja (kolere). Prilično kasno po-

dizanje *kolera bolnice* bilo je više zakasnjeli odgovor vlasti na pritisak javnosti negoli osmišljena javnozdravstvena strategija temeljena na medicinskim spoznajama.

Analizirajući tiskovine koje donose vijesti o koleri iz tog vremena, jasno ćemo uočiti da njihov diskurs posjeduje nijansiranu skalnu emocionalnog naboja. Argumenti o riziku u novinskim člancima snažno su nabijeni, moralno i politički. Ma kako se autori novinskih tekstova trudili biti objektivni, iz njihovih je sadržaja poprilično lako iščitati oportunitizam, ljutnju i/ili kritiku. Indikativan je u tom smislu kritički komentar jednog novinara, upućen vladi: *Sve jenjava a vlada još ne zna jeli to bila kolera ili koja druga bolest. Jutros je pošao onamo zdravstveni perovoda, a pita se zašto nije pošao zdravstveni savjetnik c.k. namjesništva kojemu je to bila dužnost. Čudno, zaključuje pisac, nakon 10 dan još uvijek ne znamo koja je to bolest bila? Ni sama vlada nije na čistu. Je li se što slična igdje na svijetu dogodilo?*¹⁹

Unatoč spomenutomu, nakon svršetka epidemije novinski članci završavaju hvalospjevom vladinim činovnicima: *načelnik nije žalio izlagati se skoro očitog pogibelji: trud i vlastiti trošak za nj su bili ništa, samo da mjesto obrani. I obranio ga je! Evala mu. Nećemo pretjerati ako kažemo da je sto put zaslužio našu vječnu harnost i iskreno priznanje.*²⁰ Time je zatvoren krug, sve se vraća na početak na privid o ispunjenju funkcija javnih institucija. One, pak, ceremonijama i ritualom osiguravaju kolektivnost i lojalnost sustavu vrijednosti, što se ogleda i u sadržajima koji donose vijest o tome kako je primjerice *N.P. Dragutin plemić Blažeković namjesnik dalmatinski zbog nastojne i očinske brižljivosti za vrijeme kolere proglašen počasnim građaninom Metkovića.*²¹

Za razliku od političara i administrativnog aparata liječnici kao tema nestaju iz sadržaja novinskih članaka, ali i s područja na kojem su suzbijali epidemiju bez posebnog priznanja za učinjeno. Kada imenujemo rizik, približavamo se neposrednoj optužbi, to je osobito dobro vidljivo na primjeru izloženosti javnoj kritici mladog liječnika koji je prvi dijagnosticirao bolest. Riječ je o Karlu Mazziju ml. koji razočaran i nepriznat odlazi s ovog područja.

Rememorizacija:

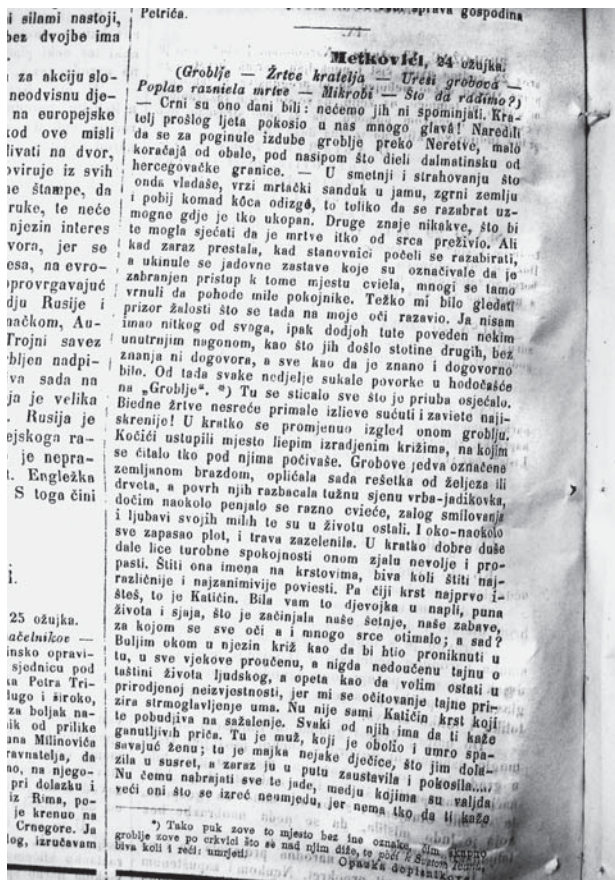
Kad ... ukinule se jadovne zastave

mnogi se tamo vratili da pohode mile pokojnike

Rememorizacija je proces stalnog pregovaranja s vlastitom kulturnom biografijom u kojoj se povijest može postaviti kao živo tijelo znanja i vrijednosti podložno svakodnevnim zahvatima prilagodbe današnjici. Ona se očituje i u simboličkim obrascima koji su pratili donjoneretvanski scenarij u doba kolere 1886. godine i nekoliko mjeseci nakon njega. Oslkana riječima jednog novinara mjesecima nakon što je užas epidemije polako počeo padati u zaborav, bilanca kolere iščitava se i iz njegova napisa, simboličkim raščišćavanjem kolektivnog imaginarija kao svojevrstna strategija mirenja s gubitkom (slika 4). Posjet groblju gdje su pokapani umrli od kolere priziva sjećanje, a reminiscencija na pojavu ljesova s ostacima pokopanih nošenih bujicom podvlači potrebu povratka na to *mjesto cviela* u ritualu komemoriranja:

Metkovići, 24. ožujka (Groblje – Žrtve kratelja – Uresi grobova – Poplav razniela mrtve – Mikrobi – Što da radimo?)

Crni su ono dani bili: nećemo jih ni spominjati. Kratelj prošlog ljeta pokosio u nas mnogo glavâ! Naredili da se za

Slika 4. Preslik članka iz Narodnog lista, 24. ožujka 1887.

Figure 4. The copy of the article from the Narodni List, March 24, 1887

poginule izdube groblje preko Neretve, malo koračaja od obale, pod nasipom što dieli dalmatinsku od hercegovačke granice. – U smetnji i strahovanju što onda vladaše, vrzi mrtvački sanduk u jamu, zgrni zemlju i pobij komad kôca odizgô, to toliko da se razabrat uzmogne gdje je tko ukopan. Druge znaje nikakve, što bi te mogla sjećati da je mrtve itko od srca preživio. Ali kad zaraz prestala, kad stanovnici počeli se razabirati, a ukinule se jadovne zastave koje su označivale da je zabranjen pristup k tome mjestu cviela, mnogi se tamo vratili da pohode mile pokojnike. Teško mi bilo gledati prizor žalosti što se tada na moje oči razavio. Ja nisam imao nitkog od svoga, ipak dodjoh tute poveden nekim unutrašnjim nagonom, kao što ih došlo stotine drugih, bez znanja ni dogovora, a sve kao da je znano i dogovorno bilo. Od tada svake nedjelje sukale povorke u hodočašće na »Groblje«. Tu se sticalo sve što je priuba osjećalo. Biedne žrtve nesreće primale izlieve sućuti i zaviete najiskrenije! U kratko se promjenu izgled onom groblju. Kočići ustupili mjesto liepim izradjenim križima, na kojim se čitalo tko pod njima počivaše. Grobove jedva označene zemljanom brazdom, opličala sada rešetka od željeza ili drveta, a povrh njih razbacala tužnu sjenu vrba-jadikovka, dočim naokolo penjalo se razno cvieće, zalog smilovanja i ljubavi svojih milih te su u životu ostali. I oko-naokolo sve zapasao plot, i trava zazelenila. U kratko dobre duše dale lice turobne spokojnosti onom zjalu nevolje i propasti. Štiti ona imena na krstovima, biva koli štiti najrazličnije i najzanimivije poviesti. Pa čiji krst najprvo išteš, to je Katićin. Bila vam to djevojka u napli, puna života i sjaja, što je začinjala naše šetnje, naše

zabave, za kojom se sve oči a i mnogo srce otimalo; a sad? Buljim okom u njezin križ kao da bi htio proniknuti u tu, u sve vjekove proučenu, a nigda nedoučenu tajnu o taštini života ljudskog, a opeta kao da volim ostati u prirodjenoj neizvjestnosti, jer mi se očitovanje tajne prizira strmoglavljenje uma. Nu nije sami Katićin krst koji te pobudjiva na sažaljenje. Svaki od njih ima da ti kaže ganutljivih priča. Tu je muž, koji je obolio i umro spasavajuć ženu; tu je majka nejahe dječice, što jim dolazila u susret, a zaraz ju u putu zaustavila i pokosila Nu čemu nabrajati sve te jade, medju kojima su valjda veći oni što se izreć neumjedu, jer nema tko da ti kaže što su, ni odkle su tolici, kojih nam je sudbina sveosve nepoznata. – Smilovanje dakle izlilo na to mjesto tuge svoje blago obilje. Ništa nije falilo već urezati spomenik da zabilježi uzrok potočanja njegovom. Kad Bože grozote! – Skoro »Groblje« omrknuo, ali neosvanulo čitavo! Grdna poplav došla, i kud će udes, prodri kroz spomenuti medjašni nasip baš povrh njega; jaka struja a tjesan izlaz, zarija unj, zavalja sve što smilovanje uradilo, podkopa grobnice i nekoji sanduci s mrtvima zaplutaše površjem vodâ! Mimolazim svakog razmišljanje o slučaju; nego pitam samo imali svijet razloga kleti one koji su »Groblje« na onom položaju naredili? Odgovorit je teško. Recimo da svijet prenagliva, da u vrieme velike tjeskobe odluke nemogu uvijek biti razabrane, i da svakoj se nemože posljedica predviditi. Tako ćemo jedino moć opravdati izbor onog mjesta za određenu svrhu, neka su svi obziri proti njemu stali, pače oni isti javnog zdravstva. Buduć groblje u blizini rieke, ova podzemnim žilicam obći s njime, te lasno da usisa u se čestice raztroja mrtvih tjelesâ. A tu vodu stanovništvo upotrebljava za piće, kuhanje itd. – Kakogodir, prječno je pogriješi doskočiti, koja eto novih jada zadava obitolim pokopanih, a neizbrojnih glavobolja obćini. Pa kako bi se doskočilo? Najjednostavnije prenieti sanduke sa ostancima u skupno grobište. Reći će tko: opasno je. Baš ako se sutri teorija o mikroba neprevrte, nije ni najmanje. Ta nekaželi se da mikrobi što se razvijaju iz procesa truhleža tjelesâ, da žderu one što poradjaju kratelj? I nijeli opet istina – svedjer stojeći na onom što smo čuli u vrieme kratelja – da nakon dva mjeseca mikrobi kolerni po sebi pocrkaju? Dakle prenos smio bi se izvesti; jer da bi se teorija i u tom prevrnula, valjda bi nabolje. Eno primjerice izmet krateljnih zalivao se fenikačom. Sad su izrekli da vrenje želudca ubija mikrobe, te se više nezaliva. Svakako treba oli ostanke ukloniti, oli se dobro udriti po kesi, ako jih se želi jednoč za vazda osjegurati gdje su. Ja mislim da za ovu zadnju, – sudeć po onom što se radi pri uredjenju Neretve – trebalo bi barem 20 tisuća fiorinâ! A odkle jih obćini?! P. B.²²

Poneretvlje, kao povijesni konstrukt patološkog toposa izrasta iz sadržaja ovoga novinskog članka, kao fluidan prostor konstrukcije i dekonstrukcije, kao pomični krajolik u kojem sve izlazi na površinu: od ljudskih ostataka i ljesova do strategija sanacijskih planova. Kroz optiku novinara Neretvanska se dolina otvara u nedovršeno polje svekolikih imaginacija: individualnih, društvenih i ekonomskih. Smještanje ljudskog iskustva u prostoru uprizoruje istodobno i organizaciju kontrole, prizivajući pomirenje s fatalnošću tamošnjeg života obilježenog kontinuumom poplava. One oblikuju i redefiniiraju, transformirajući ovo područje u dinamičan scenarij pun rizika i iznenađenja.

Zaključak

Kolektivnu svijest o Poneretvlju, kao mitskom patološkom toposu, oblikovala su dva snažna argumenta. Jedan čine

ekološka obilježja ovog prostora, a drugi svijet naših predodžbi o bolestima i medicinskim spoznajama. Tijekom povijesti ova su se dva argumenta međusobno umrežila ucrtavajući mentalnu kartu patologije ovog prostora u prepoznatljiv kôd. Močvare su stoljećima služile kao polazište u traganju za etiologijom svekolikih bolesti, pogotovo onih zaraznih, čineći čvrst okvir mijazmatičkoj doktrini. Na području Poneretvlja ona je zaživjela potvrđujući ovaj prostor toponimskim i ostalim patološkim entitetima. Unatoč navedenom ovo se područje neprestano otvara kao fluidan prostor konstrukcije i dekonstrukcije i njegova okoliša i naših predodžbi o bolestima, meliorizaciji, protuepidemijskim mjerama, bioraznolikosti i sl. Koleru koja se pojavljuje 1886. godine možemo, stoga, doživjeti kao svojevrsnu prijelomnu točku u kojoj se poljuljao mit nezdravosti Poneretvlja osvješćujući se u javnosti kao prostor u koji se bolesti mogu importirati i izvana. Patologija, dakle, prestaje biti njegovim nedjeljivim obilježjem, oblikujući novu priču u kojoj glavnu ulogu imaju sveprisutni mikroorganizmi.

Poplave i zdravstveni rizik koje one sa sobom nose uobičajena su pojava doline Neretve u kontinuitetu. Vjeronje u patološko, nečisto, potencijalno opasno često se rabi u borbi za položaj. U analiziranome materijalu to se očituje u međudnosu pojmova o opasnom, ugrožavajućem, nečistom i društvenog života, u leksiku tiska krajem 19. stoljeća jednako kao i danas.

Analiza tiskovnih napisa u ovom radu pridonijela je oslikavanju kulturne ekologije usmjerene na razumijevanje kontekstualnosti ljudskog djelovanja u prostoru bilo ono socijalno, javnozdravstveno ili medijsko. Poneretvlje je u tom smislu izdvojeno kao poticajan istraživački model koji je pokazao da se prostor oblikuje i mijenja preko mreža koje uključuju ljude, prakse, jezike i medijske reprezentacije.

L I T E R A T U R A

1. *Jurić I.* Gospodarski razvoj luke i trgovišta Metković 1850–1918. Metković: Matica hrvatska; 2000, str. 106.
2. *Marsić O.* Metkovačani: Jambo govori da nema problema, a mi u vodi do grla. Večernji list 2010 Sij 9;1. <http://www.vecernji.hr/vijesti/metkovačani-jambo-govori-da-nema-problema-a-mi-vodi-grla-clanak-76891>.
3. *Puljan I.* U okviru danih mu ovlasti grad je učinio sve. Metkovski vjesnik 2010 Sij 22;3. <http://www.metkovic.hr/vjesnik/025-22-01-10.pdf>.
4. *AP.* Poplavljeno 70 posto kuća u Metkoviću. Du list 2011 Ruj 10;1. <http://www.dulist.hr/content/view/7659/65/>.
5. *PB.* Groblje – Žrtve kratelja – Uresi grobova – Poplav razniela mrtve. Narodni list 1887 Mar 24;26.
6. *Sirovica S.* Epidemija kolere u Dalmaciji 1886. Epidemija variole u Šibeniku 1887. i dr. Karlo Vipauc. Šibenik: Naklada autora; 1990.
7. *Grmek MD.* Bolest u osvit zapadne civilizacije. Zagreb: Globus; 1989.
8. *Wokaunn M, Jurić I, Vrbica Z.* Between stigma and dawn of medicine: the last leprosarium in Croatia. Croat Med J 2006;47(5):759–66.
9. *Ferenčić-Fatović S.* Liječnici muzealci i kolekcionari prirodne baštine u Hrvatskoj. U: Balabanić J. ur. Zbornik radova »Naš Museum« (povodom 150 godina od utemeljenja Narodnog muzeja u Zagrebu 1846–1996). Zagreb: HPM; 1998, str. 217–21.
10. *Lanza F.* Saggio storico-statistico-medico sopra l'antica città di Narona e lo stato presente del suo territorio, corredato di alcune inedite antiche istrizioni e di una carta topografica litografata. Bologna: Pei tipi di Jacopo Marsigli; 1842.
11. *Lanza F.* Relazione nosografica statistica sull'epidemia colerosa che invade la Dalmazia nel 1836. Trieste: M. Wies; 1838.
12. Narodni list 1886 Aug 24;1 (col 2).
13. Narodni list 1886 Aug 24;3 (col 2).
14. Narodni list 1886 Aug 19; 3 (col 1).
15. Narodni list 1886 Aug 31.
16. Narodni list 1886 Aug 31.
17. *Wokaunn M, Ferenčić-Fatović S, Jurić I, Bekić M.* God's Punishment or Bad Strategy: Anti-Epidemic Measures in the Lower Neretva Basin at the Time of Cholera in 1886. Coll Antropol (rad u tisku).
18. Narodni list 1886 Aug 31.
19. Narodni list 1886 Aug 29;70.
20. *Opuzenci.* Neretvanski kratelj – Obrana – Zasluge načelnikove. Narodni list 1886;13:80.
21. Narodni list 1886 Sep 21.
22. Narodni list 1887 Mar 24;3 (col 1).

* * *

Vijesti

News

OBAVIJEST

STATUT HRVATSKOGA LIJEČNIČKOG ZBORA
I PRAVILNIK O RADU STRUČNIH DRUŠTAVA
NA ENGLISKOM JEZIKU
MOŽETE NAĆI NA NAŠIM WEB STRANICAMA:
www.hlz.hr

